

mat, hec posteriora verba, tauri pingues obseverunt me, sunt explicatio sive repetitio verborum immediatè precedentium, circumdeverunt me vituli multi; nam, ubi in Vulgata nostra dicitur, tauri pingues obseverunt me, in hebreo ad verbum habetur, fortis Basan obseverunt me. Vituli enim vocantur fortis Basan, quia erant robusti et pingues; nata Basan erat regio abundans optimis pascuis, unde pinguissimi tauri et arietes prodibant. Quare, juxta hanc Bellarmini explicacionem, citatus versus habet hunc sensum: Judei, milites, pontifices, et pharisi instar vitulorum et taurorum pinguium petulant et erferati circumdeverunt, et persecuti sunt. *Vermicula*

Psalm. XXXI, 4: *Virga tua et baculus tuus me consolata sunt.* Id est, pastoralis tua cura, ô Deus! et sustentatio, quia me infirmum fulcis; quin subinde etiam castigatio, quia mihi errant mones et in viam revocas, mihi solatio erant. Lætatur enim anima, cùm videt profectum suum et salutem curse esse Deo. Ita Origenes, Hieronymus, Augustinus, et Bellarminus cum aliis. Psalm. XXXII, 17: *Fallax equus ad salutem: in abundantia autem virtutis sue non salvabitur.* Id est, fallax iste spes, quam quis in equo ponit, quasi eoden salvis esse possit: equus enim in abundantia virtutis sue, sed in multo suo robore et velociitate non salvabitur. Hebr. non salvabit, scilicet se, et sessorem suum. Porrò, que hic dicta sunt de salute corporali, multò magis intelligenda sunt de salute spirituali, ad quam obtinendum nemo sufficiens est, sine preveniente, et subsequente gratia Dei. Psalm. XLIII, 25: *Quoniam humiliata est in pulvere anima nostra: conglutinatus est in terra venter noster.* Id est, vita nostra morti propinquia, est quodam nodo in sepulcri pulvrem redacta. Ante te super pulvrem, ac cinerem prostrati sumus. In altissima humiliacione statu à te misericordiam petimus. Facies et corpus nostrum humiliatum, omnino terrena pulvri adhaesit.

Psalm. LXVIII, 14: *Sicutores in inferno sunt, mors depascat eos.* Quoniam Psalmista dixit, homines factos esse per peccatum similes bestiis insipientibus, addit finem illorum fore, ut more ovium brutorum et stolidarum, ad macellum ultrò et gregatum corsicanum, in infernale stabulum cogantur maximo numero. Ibi mors depascat eos, id est, pabulum erunt aeternorum cruciatuum, et ignis, qui non extinguitur. Ita S. Basilus, Athanasius, Eusebius, Chrysostomus et Augustinus, qui legit, mors pastor erit eis, quia scilicet Christi vero pastoris oves esse nolearunt.

Psalm. LIX, 10: *Moab olla spei mea.* In Idumam extendam calceamentum meum: mihi alienigenae subdit sunt. Sensus est: Moab, id est, regio Moabitica, est olla spei mea, i.e., quam spero mihi subjectum et pedibus substratum iri, quasi ollam lavae, (ut verit Aquila, Hier. et Chaldeus), id est, ollam, in qua pedes abluere possim, q. d. Moabite mihi in omnibus etiam abjectissimis rebus, inseruent tantum villa mancipia, ut contigit 2 Reg. 8, 2. Ita Theodoretus. *In Idumam extendam calceamentum meum.* Porrò pergam prosegu victoriam de Idumaeis obtentam, et

vestigia ponere in regione ab illis possessa. Quamvis enim, cum hic Psalmus scriberetur, jam obtinuerat David unam victoriam adversus Idumaeos, et occidisset ex ipsis duodecim milia, ut dicitur in titulo hujus Psalmi, tamen nondum totam Idumaciam sibi subiecterat; quod postea factum est, ut patet ex illis verbis 2 Reg. 8, 14: *Et facta est universa Idumaea servitus David.* Ait igitur: *Chaldeos habet: Super iuncturam colli cervicis fortium Idumaeorum projecit calceum meum,* id est, pergam ad debellandam et pedibus concileandam Idumaeam. *Mihi alienigenae subdit sunt,* hoc est, iam enim Philistheos, qui alienigenae sunt, debellata. Dicuntur autem Philisthezi alienigenae, quia nullam affinitatem habebant cum Israëlis; Idumaei vero, Ammonite, et Moabite, quamvis non essent filii Jacob, tamen erant affinitate aliqui illi conjuncti; nam Iudei descendebant ab Esäi, fratre Jacob; Ammonite vero, et Moabite à Loth nepote Abraham. Sensus ergo, ut dixi, est: Pergam occupare Idumaeam; nam jam nulli parent Philistheos. Vide Bellarminus et Melchionum in hunc Scriptura locum.

Psalm. LXIII, 8: *Sagittae parvolorum facies sunt plaga eorum, et infirmata sunt contra eos lingue eorum.* Id est, Deus in iritu abire jussit omnes inimicorum meorum conatus in me. Illorū tela seu ictus sunt veluti si parvolorum manus sagitte emittentur, vulnus inferre non valentes. Ipsorum lingue, que tanquam gladii, atque sagitte acute erant, omni adversis me vi caruerunt. Eos tantum vulneraverunt, qui utebantur illis. Alludi nimis Propheta ad illud, quod precedente versu 3 dixerat: *Exaseruant ut gladium linguas suas, intenderunt arcum, rem amaran;* ac si dicere: Laboraverunt, ut gladium lingue exacerarent, atque ut sagitas lethales ex arcu jacerent; sed lingue eorum, gladius plumbeus, et sagitta, tela infantum evaserunt.

Psalm. LXIV, 14: *Si dormias inter medios cleris, penna columba deargentata, et posteriora ejus in labore aiorum.* Hic versiculos, quem Bellarminus cum aliis interpretibus fatetur obscenissimum esse, juxta communem interpretationem est apostrophe ad Ecclesiam, maxime ad predictores Evangelii, ita ut sensus sit: Si dormias inter medios cleris, id est, si vos, qui evangelizatis verbum Domini, dormiatis, id est, quietatis in medio duorum Testamentorum novi et veteris, acquiescentes videbetis veritati divinitatis inspiratae: Prophetis et Apostolis, tunc penna columba, id est, Ecclesie fides et mores erunt deargentatae puritate sapientiae, et deauratae fuerit charitatis. Nam per duos clerros (vox enim hebreica *sephathain* dualis est numeri) intelligenda esset duo Testamento, scribunt communis consensu latini et græci interpres, S. Augustinus, S. Hieronymus, Theodoretus et Euthymius. Neque absurdum est, per duos clerros, intelligi duo Testamento, quoniam clerros sortem, possessionem, et hereditatem significat: sunt autem Scripturae divine possessione quadam et hereditas Ecclesie. Quid si etiam per clerros intelligamus cum S. Hieronymo

termos, rectissimè duo Testamenta duo termini erunt, extra quos egredi non licet iisdem contrarium docendo, nisi veritas semita perdere velimus. Possent etiam per duos clerros intelligi possessio celestis, et terrena. Debet enim predicatorum Evangelii non toti esse affixi contemplationi coelestium bonorum; neque toti addicti vite active, et operibus charitatis erga proximos, sed in medio utriusque sortis quiesceret, et nunc per contemplationem erigi in Deum, nunc per charitatem obsequium descendente ad proximos. Alias hujus perdifficilis versiculi interpretatione ali affirment, quia referre nimis amplum et molestum esset, cùm sint numero plurime. Eas qui nosse volet, legat apud Lorinum, aliosque interpretantes.

Psalm. LXVII, 31: *Increpa feras arundinis, congregatio taurorum in vaccis populorum: ut exclaudant eos, qui probati sunt argenti.* Ha feræ, que in arundinibus paucantur, et hi tauri, qui sunt in medio armentorum, designant hostes Israel. David eos confert tauris furientibus, id est, qui ferocient quasi tauri congregati in vaccis populorum, id est, cum populis, qui instar vacarum (hebreice *vitalarum*) asseciuntur, salaces et dissoluti sunt. Metaphora sumptu à tauri, qui tum ferociores sunt, cùm generatio inter armenta dant operam. Ut exclaudant, id est, vita et hereditate sua depellant eos qui tibi, ô Deus! probati sunt argenti, id est, instar argenti. Allegoricè per feras arundinis, iuxta S. Hilarius intelligentiam dæmones, qui libenter versantur inter homines leves et vanos, et in locis humilibus, ubi regnat luxuria. Si de diabolis sub figura Behemoth dicitur Job. 40, 16: *Sub umbrâ dor-mit in secreto calami, et in locis humibutis.*

Psalm. LXVIII, 15: *Adversio me loquebantur, qui sedebat portâ, et in me psallabant, qui bibebant rimum.* Sensus est: Qui sedebat in portâ, id est, principes et judices in conciliis de interitu meo consultabant, et falsa testimonia querebant, etc. Judicia enim in portis civitatum, vel portis civitatum in publico apud Hebreos exercabantur; unde est illud Prov. 51, 24: *Nobiliti in portis vir eius, cum senatores terræ.* (1). Porrò pergit Psalmista: *Et in me psallabant, qui bibebant vinum,* hoc est, non solum populi in conciliis, sed etiam privatum in dominis tempore conviviorum, vel etiam nebulae omnes et potatorum, qui in popinis versantur, inter populi de me garniebant, et cantabant ludentes et irridentes. Ceterum, quoad Psalmi hujus argumentum in litterari historicoque sensu desumptum, non satis inter-

(1) Sepè in Scripturā nomen portæ oculū denotat, ubi ceteri iudicium assidebat. Deut. 47, 5 et 8. Item cap. 21, v. 10, et cap. 22, v. 15, et cap. 23, v. 7; etc. Cum enim Iudei vulgo in arvis exercerent, locum tribunalium per portis urbium constitendum censuerū, ut lites citius possent expediti. *Ne cogenerant aripiam intrare urbem,* et aliquod subire dispenditum, ait S. Hieronymus in Zach. 8, *Judices in portis residabant, ut tam urbanos, quam rusticos in exitu et introitu urbū audirent, et huius negotio unusquisque confessus ad sedes iurorū reverteretur.*

interpretes convenit (1); sed Patres, atque expositores, ali pro illius spirituali ac propheticō sensu consentiunt, et uno ore fatentur, hunc Psalmum ad Messianum spectare, atque apertissimas de Jesus Christi adventu, passione, resurrectione, Ecclesiæque institutione Prophetias continere.

Psalm. LXXIII, 44: *Tu confirmasti in virtute tua mare, contribulisti capita draconum in aquis.* Explicit Psalmista, quoniam Deus operatus sit salutem Judeorum, et ait: *Tu, Deus, confirmasti mare in virtute tua,* id est, potentia tuâ fecisti, ut Mare Rubrum firmissem, quasi murus consistenter, dum transiret per medium ejus divinâ virtute siccatum filii Israel. Et cædem potentia obrusti in aquis ejusdem maris, ad locum sumum refluxibus, capita Ægyptiorum, qui instar draconum feroientium filios Israel insequebantur.

Psalm. LXIV, 5 et 6: *Dixi iniquis: Nolite iniquè agere; et delinquentibus: Nolite exaltare cornu. Nolite exaltare in altum cornu vestrum, nolite loqui adversus Deum iniquitatem.* Bis monet Deus iniquos, ne exaltent cornu, hoc est, ne peccaminose glorientur, ne superbia intumescant. Nam vox cornu in S. Scripturâ non raro significat gloriam, potentiam, dignitatem, sublimitatem; quia significatio inde videtur derivari, quia cornutorum animalium robur et fortitudine sita est in cornibus. Sic etiam in eodem septagesimo quarto Psalmi 30. vers. ult. dicitur: *Et omnia cornua peccatorum confringam: et exaltabuntur cornua iusti,* i.e., peccatorum fastum confundam; et potentia, dignitas, gloria iusti exaltabitur. Et iterum in Psalmo 91, v. 11, legimus: *Et exaltabitur sicut unicornis cornu meum,* i.e., potentia mea, et robur meum exaltabitur sicut cornu monocerotis. Monoceros enim, seu unicorner, animal est gerens in fronte cornu unicum, sed excelsum et robustum valde. Similiter vox cornu in tertium etiam regnum significat; sicut Luc. 1, 69: *Et exxit cornu salutis nobis, in domo David pueri sui,* i.e., exxit regum et florentissimum fecit in familiâ David servi sui.

Psalm. LXXVII, 54: *Et ejicit à facie eorum gentes; et sorte dividit eis terram in funiculo distributionis.* Ejicit Dominus Chananeos à facie Hebreorum. Quoad distributionem verò Terræ promissionis per sortes Israelitæ dividebat ex L. Josue (2). Porrò textus sacer ad iterum ait, ipsis Terram promissionis divisa sumisse in funiculo distributionis; Ægyptii enim (Vid. Herodot. l. 2, c. 6) et Hebrei (3) funiculis utebant, ad longitudines locorum, agrosque metiendo.

Psalm. LXXVII, 65: *Et excitatus est tanquam dominus, tanquam potens crapulatus à vino,* id est, Deus postquam diutius dissimulavit, ac dormire visus est, dum tantum Philisthezi exercerant de populo ejus stragem, et indigissimè Aream sanctam tractabant, Deumque ipsum implissimè blasphemabant, tandem, velut completo somno, excitatus est

(1) Vide Calmeti Praefationem in hunc Psalmum.
(2) Cap. 14, v. 2. Et cap. 15, usque ad cap. 20.
(3) Psalm. 15, v. 6. Josue 17, v. 5, 14, et passim.

SCRIPTURA SACRA CONTRA INCREDULOS PROPUGNATA.

ad auxilium et ultionem populi sui, injuriamque sibi illatarum; et militi animoso ac forti similis, cui ex largitate epoto vino abicitas, roburque accedit novum, majoreque in hostem ruit impetu, exarist plenus quodam modo indignationis mero in Phisistheorum exitum. Ita S. August. et Theodoreus. Loquitur nimirum Scriptura hic (sicut septus alii) de Deo more humano.

Psalm. LXXXVII, 69: *Et adificavit sicut unicorū sacrificium suum in terra, quam funderit in secula; id est, adificavit templum suum, sicut facere solent unicornes, qui prae ceteris animalibus magnificas sibi mansiones alto et præcripto loco, easque stabiles struunt. Sic Deus templum sibi struxit in aere Sion excelsum, magnificum, non mobile, ut in Sky, sed stabile, quodque erectum est in terra, quam fundarit in secula, scilicet in terra sancta montis Sion, qui erat figura Ecclesie Christi perpetuæ duraturæ, adversus quam porta inferi non prevaluerunt.*

Psalm. LXXXVII, 70: *Et elegit David serum suum, et sustulit eum de gregibus ovinis, ut post fontes accepti esset. Pascere Jacob serum suum, et Israel hereditatem suam; id est, Deus elegit David serum suum, scilicet in regnum populi electi; et tolit eum de humili loco, de gregibus ovinis, seu de officio et minere pastori, quod reipublica exerceret, cum ovis facta et pregnantes sequebatur. Pascere Jacob serum suum et Israel hereditatem suam, id est, transtulit eum de ministerio pascendi oversus ad ministerium pascendi homines. Hic notandum, quod hac verba, de post fontes accepti esset, sint hebraismus seu modus loquendi apud Hebreos usitatus. Nam ab Hebreis non raro praepositio ante una alteram ponitur, ut prius exemplum modo allatum etiam patet ex libro I Reg. 14, 27: *Ut deleret Israel de sub celo, i. e., ex omni regione sub celo.* Item Sophon. I, 6: *Averniatur de post ter gum Domini, i. e., contumeliam Dei legem, et ab eo avertuntur. Item Math. 4, 23: *De trans Jordanem, i. e., de regionibus ultra Jordaniem sitis respecti Galilee, que erat cis Jordanem, in qua prædicabat Christus. Item, Luc. 17, 24: Fulgor coruscans de sub celo, i. e., è publico, quæ sub celo sunt.***

Psalm. LXXXI, 1: *Deus stetit in synagogâ deorum, in medio autem deos dijudicat; id est, Deus collauit se in synagogâ deorum, in congregatione, et confessu judicium vicei Dei geruntur, ut scilicet eorum actiones contemplatur, et de eorum judicis et sententius censuram ferat. Argumentum enim hujus Psalmi est exhortatio ad judices, ut recte iudicent; quae exhortatio ut efficacior sit, inducitur Deus summissus Iudei inferiores iudices increpans.*

Psalm. XCVI, 5: *Montes sicut cera fluxerint à facie Domini; à facie Domini omnis terra; id est, terra ac montes terrore quodammodo correpti fuerunt coram Omnipotente; liquefacti sunt, soluti, ad nihilum redacti coram Domino. Hi loquendi modi S. Scriptura sunt familiares (1), et mirum in modum significant*

(1) Vide Judic. 5, 5. Judith 16, 18. Mich. 1, 4.

PARS V. SECT. II. DE LIBRO PROVERBIORVM.

tate transeunt ab una parte mundi ad aliam. Aliquando enim seruum aerem conspicimus, et mox, ut ita loquer, in iecto oculi, flante Austro, cernimus eundem aerem obductum nubibus; et contra, videmus interdum aerem nubibus undique copertum, et mox flante Aquiloni vel Euro, cernimus nubes omnes veht in puncto temporis dissipari. Describit autem Psalmista hanc omnia more poetico, ac si Deus insidet nubibus velut in curva, et utatur ventis, quasi equis peanigeris. Sed hæc metaphoræ nihil significat aliud, nisi Deum esse principalem auctorem omnium rerum, et ejus motu ventos moveri, et nubes adductæ vel abducere. Vide Bellarmineum in hunc locum.

Psalm. CIII, 52: *Qui tangit montes et fumigant. Et Psalm. CXLIII, 5: Domine, inclina calos tuos, et descend; tange montes, et fumigabunt. Alludit Psalmista ad caput 19 Exodi, v. 46 et 48; ubi describitur mons Sinai terribilis, et fumigans descendente Domino. Ita Bellarmine; vel ut, sicut explicant, sensus est: Tangi montes, folumna immittendo; ex quo ignem concipient, et fumigabunt.—Psalm. CXIX, 4: Sagittæ potensis acuta cum carbonibus desolatoris. Psalmista, v. 5 immediatè precedenti, interrogavit: *Quid detrahisti; aut quid apponatur tibi ad linguan dolosam?* q. d. Quem fructum, quod emolumentum capies ex lingua dolosa? Vel: Quid malo dari, aut adiutor posse supra linguan dolosam? Jam respondet v. 4, et dicit: *Sagittæ potensis, etc.*, id est, dorissime plague, gravissime poena, et incedia vehementissima urentia tibi dabuntur, et apponentur. Has porrò poemæ per metaphoram sagitas vocat à potenti Dei brachio emissa. Vel sensus est, linguan dolosam similius esse sagittis graviter ferientibus. Cum carbonibus desolatoris. In hebreo est, *cum carbonibus juniperorum*, ut vertit S. Hieron. Hoc enim significat vox hebreæ *rethain*. Sed 70 Interpretis explicaverunt metaphoram; carbones enim juniperorum sunt adhuc solidi, id est, apti ad incendendum, vastandum et desolandum. Sensus ergo citati v. 4 est, vel linguan dolosam manere graves dolores, et membra ex carbonibus ascerimere urentibus, et omnia populantibus et absumentibus ora; vel tamen esse linguan dolosam; ut cum hismodi carbonibus, qui arcerunt, conferti possit. Vide Menochium in hunc locum.*

Psalm. CXXV, 4: *Converte, Domine, captivitatem nostram, sicut torrens in Austro; id est, reduc captivos nostros tanta velocitate in patriæ sinum; quemadmodum aqua torrensum, Austro flante, et nives solvente, per arium crassissime decurrunt, et ad mare properant.* Psalm. CXLVII, 6: *Mittit cristallum suum sicut baculas; ante faciem frigoris ejus quis suscitabit?* Quamvis diverse sunt hujus loci interpretationes expositiones, communior tamen sententia est hic nomine *cristalli* grandinum intelligi, quia similia est lucullus, hoc est, bolis. Descendit enim in globos compacta magnitudine ferre boli unius, Grecis, ἔπειρος, et glaciem significat, et lapidem crystallum. In hebreo est *qerach*, quæ vox propriæ glaciem significat. Sed convenient etiam hoc vocabulum grandini, quia omnis grande quedam glacies est. Ante faciem frigoris ejus quis suscitabit? q. d. Quis

ferre possit vim frigoris ejus? adeo enim frigida est grando, ut qui multa illius granis manibus collegerit, frigus ejus ferri vix possit. Alia expositiæ haec verba, ante faciem frigoris ejus, etc., ad Deum referunt, quasi Psalmista dicat: Nullus homo sustinere posset, si Deus frigus vellet intendere, ut posset.

Atque haec respectivæ pauca exempla sufficient ad ostendendum, qualis sit sensus seu literalis, seu spiritualis Psalmorum. Institutum et scopus operis mei non permittit, ulterius in explicationem singulorum Psalmorum excurrens; præserum quia plurima in Psalmitum commentatoria jam sunt edita, et adhuc hodie insignia in lucem eduntur; prout jam supra, (quest. X, in scholio), observavimus.

SECT. II.
DE LIBRO PROVERBIORVM.

Juxta unanimem tam Hebraeorum, quam Catholicorum sententiam, Salomon edidit tres libros sapientiales, scilicet Proverbia, Ecclesiasten, et Canticum cantorum. Dubitarunt autem multi Hebreorum antiquorum, an Salomon a Spiritu S. fuerit illustratus in compositione horum librorum. At opussum declaravit Esdras, totaque Synagoga, ac ipsa Ecclesia Christi, que predictos libros in Canone S. Scripturae collocantur. Porro Salomon juxta opinionem S. Hieronymi (1) liber Proverbiorum composuit pro juvenibus, liberum Ecclesiastis pro viris, et Canticum cantorum pro senibus; vel ut Salomon (2) cum aliis existimat, liberum Proverbiorum fecit pro incipientibus, Ecclesiasten pro proficiensibus, Canticum cantorum pro perfectis. Nam in primo precepta tradit ad mores formandos, virtutemque amplectendam: in secundo, vanitate omnium rerum terrenaum ostensa; in futurorum eternorum bonorum spem erigit, ac ita ad progressum in virtute stimulat; in postremo, perfectam charitatem in ambo sponsi et spouse delineatam exhibet. Si autem queras: an Salomon hos tres libros composuerit ante vel post lapsum suum in peccatum et idolatriam? Ps. Proverbia et Canticum cantorum verisimiliter composuit ante lapsum; Ecclesiasten vero penitens post lapsum (3). Incipiendo jam à primo, seu libro Proverbiorum, est ille, ut modo diximus, absolutissima Summa trium moralis doctrine partium, videlicet ethica, economia, et politices. Ab hebreis *Misla* vocatur; quia vox sententias graves et apprime uiles significat.

28. Quæres I: *An liber Proverbiorum elegia sit, sive delectus optimarum sententiarum ex plurimis, et qui ante Salomonem floruerunt, scriptoribus, ut Grotius (comm. in c. 1 Prov.), cum quibusdam Batavis asserti?* Resp. negativè. Nam hoc Grotii assertum repugnat tum S. Scriptura, que pluribus locis (4) Sa-

(1) In Prefat. librorum sapientialium.

(2) Proleg. X, canon. 52.

(3) Vide Pinedam in Salomonem prævio L. VIII, c. 4, sect. 6. 7.

(4) Prover. 1, v. 1. Et cap. 25, v. 4. Item Eccl. satis cap. 12, v. 9. Et 1 Reg. 4, 52.